УДК 378.046.4
DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-81-84

Чорна Віра **ORCID iD** http://orcid.org/0000-0002-8185-1311

ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УДОСКОНАЛЕННІ ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

A *Розглянуто теоретичні аспекти іншомовної комунікативної компетентності вчителя іноземної мови, проаналізовано зміст понять «компетенція», «компетентність», «іншомовна комунікативна компетентність», «професійна компетентність», «професійна компетентність учителя» та структурні складники професійної компетентності вчителя; виокремлено професійні якості та чинники формування іншомовної комунікативної компетентності вчителя іноземної мови. Розглянуто проблему взаємозв'язку іншомовної комунікативної та професійної компетентності вчителя іноземних мов. З'ясовано, що іншомовна комунікативна компетентність – це комплекс знань, умінь і навичок, а також досвіду їх використання, що дає вчителю змогу ефективно й продуктивно застосовувати іноземну мову для здійснення професійної комунікативної діяльності. Доведено, що іншомовна комунікативна компетентність становить важливий й невід'ємний складник професійної компетентності вчителя іноземної мови.*

Ключові слова: компетентність; іншомовна комунікативна компетентність; професійна компетентність; професійна компетентність учителя іноземної мови; принципи іншомовної комунікативної компетентності; вербальна комунікативна компетентність

S ***Chorna Vira.*** **Peculiarities of foreign language communicative competence in improving the professional activity of a foreign language teacher.**

The article considers the theoretical aspects of foreign language communicative competence of teachers, analyzes the content of the concepts «competence», «foreign language communicative competence», «professional competence», «teacher professional competence», and structural components of teacher professional competence and factors of professional competence development of a foreign language teacher. It is considered the problem of interrelation of foreign language communicative and professional competence of a foreign language teacher. It was found that foreign language communicative competence is a set of knowledge, skills and experience, as well as experience in their use, which allows teachers to effectively and productively use a foreign language for professional communication activities. It is proved that foreign language communicative competence is an important and integral part of the professional competence of a foreign language teacher.

Key words: competence; foreign language communicative competence; professional competence; professional competence of a foreign language teacher; principles of foreign language communicative competence; verbal communicative competence

Чорна Віра Миколаївна, магістерка з педагогіки вищої школи, старша викладачка кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін, Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, Україна

Chorna Vira, Master of Pedagogy of Higher Education, Senior Lecturer of the Department of Philosophy and Social Sciences and Humanities, Municipal Institution «Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education» of Zaporizhzhya Regional Council, Ukraine

E-mail: virachorna58@gmail.com

Актуальність проблеми. Орієнтація України на входження в європейський і світовий освітній простір посилюють увагу до оволодіння іноземною мовою на всіх рівнях національної системи освіти. Особливої важливості ці питання набувають для закладів освіти, перед якими постає завдання – навчити здобувачів освіти навчатися протягом усього життя. Сучасний стан модернізації змісту освіти передбачає перегляд вимог до професійної діяльності вчителя іноземної мови, під керівництвом якого відбувається формування та розвиток необхідних іншомовних компетентностей учнів. Специфіка фахової діяльності вчителя іноземної мови передбачає не лише володіння загальними для педагогічної діяльності вміннями та навичками, особистісними якостями, а й уміннями та навичками, зумовленими особливостями його професійної діяльності, насамперед, іншомовною комунікативною компетентністю.

Постійно підвищуються вимоги до змістового та організаційно-методичного наповнення професійної діяльності вчителів іноземної мови, які базуються на основних ідеях компетентнісного підходу. Це пов'язано з постійним оновленням вимог до вчителів, які в умовах іншомовного середовища набувають ще й відповідної специфіки. Правомірність цієї думки набула підтвердження в Законі України «Про вищу освіту», де, зазначено, що вища освіта України – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією» [4, с. 19]

© Чорна В. М.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з розкриттям сутності іншомовної комунікативної компетентності вчителя, стали предметом наукових досліджень М. Жалдака, М. Корнілової, Л. Мітіної, С. Молчанова, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, О. Семеног. Особливості формування та розвитку іншомовної комунікативної компетентності досліджувалися Н. Клюєвою, В. Куніциною, Н. Казариновою, Ю. Турчаніновою. Проблема професійного спілкування іноземною мовою висвітлюється в працях О. Леонт'єва, А. Мудрика, В. Кан-Калика, Н. Кузьміної. Специфіка іншомовного комунікативного спілкування в діяльності вчителя іноземної мови представлена в доробку Ю. Єремина, Л. Котикової, Г. Китайгородської, О. Павленко, Є. Пассова, Ю. Федоренко та ін., які наголошують на важливості високого рівня практичного володіння мовою, її вербальними та невербальними засобами. До визначення сутності іншомовної комунікативної компетентності звертаються М. Берізко, Н. Бідюк, Т. Власенко, І. Єременко, В. Каламаж, Н. Костенко, С. Ніколаєва, О. Тинкалюк, О. Чорна.

У вітчизняних і зарубіжних учених існують різні підходи до визначення поняття «іншомовна комунікативна компетенція»:

– комунікативне вдосконалення (Л. Бахман);
– мовленнєва компетентність (Н. Гез);
– комунікативна грамотність (М. Вятютнєв);
– соціолінгвістична грамотність (В. Сафонова);
– вербальна комунікативна компетентність (Дж. Савіньон);
– комунікативні здібності (Е. Зеєр);
– комунікативні вміння (Р. Белл);
– рівень мовної підготовки вчителя, що забезпечує успішність комунікацій і формувати культуру мовного поводження (М. Берізко, Н. Бідюк, А. Гусейнова, В. Грейб (W. Grabe), С. Ігнатьєв, С. Ніколаєва.

Однак поза увагою науковців залишається питання впливу іншомовної комунікативної компетентності на удосконалення фахової діяльності вчителя іноземної мови, співвідношення професійної компетентності вчителя іноземної мови та його іншомовної комунікативної компетентності.

Мета статті. На основі теоретичного аналізу наукових джерел розкрити сутнісні ознаки та виявити взаємозв'язки між професійною та іншомовною комунікативною компетентністю вчителя іноземної мови.

Тема нашого дослідження є складником наукової проблеми творчої групи вчителів іноземних мов Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради.

Викладення основного матеріалу. Професійна компетентність – це здатність учителя від початку своєї професійної діяльності на рівні визначеного державою стандарту відповідати суспільним вимогам [2, с. 46].

Щодо іншомовної комунікативної компетентності вчителя, то її розглядають як володіння певною системою вмінь і навичок міжособистісного спілкування достатніх для досягнення поставленої суб'єктом комунікативної мети.

На важливості іншомовної комунікативної компетентності наголошено в «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання та оцінювання», що спрямовані на сприяння співпраці вчителів у Європі та за її межами. Як зазначено в «Рекомендаціях», використання мови та дії, що виконуються особами, які в ролі окремих індивідів чи соціальних представників розвивають низку компетентностей, серед яких особливе місце належить іншомовній комунікативній компетентності. Сформовані компетентності використовуються мірою необхідності в різних контекстах залежно від різних умов і різних потреб для здійснення різних видів мовленнєвої діяльності [1, с. 23].

Як сума знань, умінь і характерних рис, що дає особистості змогу виконувати певні дії, компетентності поділяються на загальні (не є специфічними для мовлення, але необхідні для будь-якого роду діяльності, у т. ч. й мовленнєвої) та комунікативні мовні компетентності – забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби.

У «Плані дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей» (The European Indicator of Language Competence) іншомовна комунікативна компетентність розкривається через такі три компоненти, як:

– лінгвістична компетентність (система внутрішнього засвоєння комунікантом знань щодо функціонування іноземної мови, що виявляється в їх використанні в мовленнєвій діяльності);

– соціальна компетентність (охоплює соціокультурний, соціолінгвістичний і професійний складники, які сприяють реалізації основної мети сучасної освіти, коли іноземна мова постає засобом соціокультурного розвитку особистості, збагачення знаннями нової культури);

– комунікативна компетентність (володіння властивими кожному висловлюванню правилами, які підпорядковуються загальним правилам граматики, що забезпечує здатність використання мови в процесі комунікації) [5, с. 34].

Іншомовна комунікативна компетентність охоплює як мовні та мовленнєві навички та вміння, так і навички соціально-психологічні, що забезпечують ефективну взаємодію з людьми і полегшують розв'язання міжособистісних проблем. У науково-педагогічній літературі не існує єдиного підходу й щодо визначення структури іншомовної комунікативної компетентності. Структуру іншомовної комунікативної компетентності можна подати у сукупності таких компонентів, як лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенції. На думку М. Кенела, складниками структури іншомовної комунікативної компетентності є:

– дискурсивна компетентність (здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, за допомогою різноманітних синтаксичних і семантичних засобів);

– соціолінгвістична компетентність (здатність здійснювати мовленнєвий акт і дискурс відповідно до певного соціолінгвістичного контексту іншомовної комунікації);

© Чорна В. М.

– стратегічна компетентність (здатність обирати адекватну стратегію дискурсу з метою підвищення ефективності іншомовної комунікації);

– лінгвістична компетентність (здатність розуміти та продукувати раніше засвоєні або аналогічні їм висловлювання, а також потенційна здатність розуміти нові висловлювання іншомовного середовища) [6, с. 2-27].

Н. Бідюк розглядає структуру іншомовної комунікативної компетентності як сукупність цілей навчання у різних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі), знань (мовленнєвих, мовних, паралінгвістичних, лінгвонародознавчих, морально-етичних), навичок, умінь (мовних, мовленнєвих, комунікативних, гностичних, перцептивних, лінгвонародознавчих, організаційних) і досвіду (комунікативного, методичного, технологічного) як результату комунікативної діяльності в спілкуванні [2, с. 159].

Н. Завіниченко виділяє наступні компоненти іншомовної комунікативної компетентності:

1. Гностичний: система знань про сутність та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема; знання про стилі іншомовного спілкування, загальнокультурна компетентність.

2. Комунікативний: комунікативні вміння, що дозволяють встановлювати контакт зі співрозмовником, керувати ситуацією взаємодії із суб'єктом іншомовної комунікації; культура мовлення; експресивні вміння; перцептивно-рефлексивні вміння, що забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера спілкування та розуміння самого себе.

3. Емоційний: гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини; готовність вступати в особистісні, діалогічні взаємини, розвинуті емпатія та рефлексія [3].

Процес викладання іноземної мови у закладах освіти повинен здійснюватись паралельно з формуванням професійної та іншомовної комунікативної компетентностей учителя, що дає йому можливість як спілкуватись із колегами, так і здійснювати професійну діяльність в умовах іншомовного суспільства. Процес формування іншомовної комунікативної компетентності повинен бути спрямованим не лише на формування в учителів здатності до практичного використання іноземної мови у різноманітних ситуаціях, але й до міжкультурного спілкування.

За визначенням Н. Сури, іншомовна комунікативна комунікація – процес, у межах якого забезпечується здатність комунікантів реалізувати обмін інформацією іноземною мовою, а також самостійно здійснювати пошук, накопичення й розширення обсягу професійно значущих знань у процесі природного іншомовного спілкування в освітньому процесі [9, с. 191].

Іншомовна комунікативна компетентність є особливим видом професійної компетенції, що визначається як готовність і здібність до оволодіння предметними, науковими знаннями в професійному спілкуванні.

Формування іншомовної комунікативної компетентності учителів зумовлює дотримання наступних принципів:

– інтеграції та комплексності освітнього процесу;

– цілісності освітнього процесу;

– гуманізації освітнього процесу;

– активізації пізнавальної діяльності;

– підвищення мотивації навчання шляхом використання сучасних комп'ютерних технологій у процесі вивчення іноземної мови;

– інтерактивності, при якому навчання є активним, орієнтованим на учня;

– автентичності, що реалізується в трьох аспектах: виборі автентичних матеріалів, використанні автентичної методики, створенні автентичного спілкування в автентичному середовищі;

Головними особливостями процесу формування іншомовної комунікативної компетентності учителів є:

– використання мови відповідно до даного соціально спрямованого контексту;

– залучення їх учнів до ситуативного спілкування, максимально наближеного до реальних життєвих ситуацій;

– зміна функції вчителя, який стає активним координатором навчальної діяльності учнів, їхнім порадником, співрозмовником та учасником процесу навчання;

– використання різноманітних видів навчальної діяльності, зокрема: парних і групових видів діяльності, рольових ігор, проєктних і проблемних завдань; широке використання автентичних матеріалів.

Набуття іншомовної комунікативної компетентності дозволяє вчителю іноземних мов виконувати різні види робіт зі здобувачами освіти, а саме: вміти отримати необхідну інформацію, перекласти необхідний матеріал; здійснювати спілкування на монологічному та діалогічному рівнях у межах шкільної тематики, а також володіти зв'язним монологічним мовленням на рівні як самостійно підготовленого, так і непідготовленого висловлювання, розуміти діалогічне та монологічне мовлення в межах шкільних програм; використовувати словники та довідкову літературу; вміти стисло висловлювати думки іноземною мовою тощо.

Висновки. Іншомовна комунікативна компетентність формується за умови володіння суб'єктами іншомовного спілкування мовою як засобом комунікації. Рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності суб'єктів виступає визначальним фактором, що обумовлює рівень ефективності комунікативного процесу в цілому. Процес формування іншомовної комунікативної компетентності повинен бути спрямований не лише на озброєння вчителів системою знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення іншомовної комунікації, але й на формування глибоко осмисленої, комунікативно-компетентної позиції вчителя, що дасть можливість йому самовизначатися, саморозвиватися й самовдосконалюватися в єдиному європейському освітньому просторі, брати участь у його вдосконаленні і творенні.

Іншомовна комунікативна компетентність постає як система, до складників якої належать: комунікативні й пізнавальні здібності, пізнавальна активність, мотивація,

креативність і готовність до іншомовного спілкування. Іншомовна комунікативна компетентність – це багаторівнева інтегральна особистісна якість, що дає людині змогу висувати та ефективно вирішувати задачі і проблеми різного рівня складності у сфері іншомовної взаємодії [7, с. 87].

Іншомовна комунікативна компетентність учителя іноземних мов може бути представлена як єдність теоретичної і практичної готовності до професійної діяльності, що має комунікативну спрямованість, характеризує сукупність професійно важливих якостей і характеристик.

Необхідно звертати особливу увагу на те, що навченість іноземної мови – лише елемент іншомовної комунікативної компетентності і важливе значення має готовність до «осмислення соціокультурного портрету країни досліджуваної мови та її носіїв, мовний такт і соціокультурна ввічливість» [10, с. 284].

Під іншомовною комунікативною компетентністю також розуміється «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Вона базується на знаннях, навичках і вміннях, охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу «додати» ці знання в те, що вона вже знала, та її спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати» [11, с. 97].

Отже, якщо професійна компетентність визначається рівнем володіння ключовими базовими компетенціями (сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, тобто компонентів змісту навчання, необхідних для ефективного виконання діяльності щодо певного кола предметів і процесів, то іншомовна комунікативна компетентність може розглядатися як набір компетенцій, що охоплює такі їх різновиди: лінгвістичну компетенцію (володіння мовними засобами, знання мовного матеріалу, правил його оформлення й оперування ним); тематичну компетенцію (володіння екстралінгвістичною інформацією); прагматичну компетенцію (здатність логічно пов'язувати речення з метою продукування зв'язних відрізків мовлення); соціокультурну компетенцію (знання соціокультурного контексту); компенсаторну компетенцію (вміння досягати взаєморозуміння); навчальну компетенцію (вміння користуватися довідковою літературою та словником для забезпечення адекватного засвоєння мови з метою комунікативного спілкування); комунікативну компетенцію (вміння спілкуватися без створення напруги зі співрозмовником, співпрацювати з ним) [11, с. 233].

Специфіка компетентності вчителя іноземних мов полягає в наявності сформованої іншомовної комунікативної компетентності. Вона формується в процесі професійно орієнтованої мовної підготовки і ґрунтується на компетентнісному підході. Цей аспект змушує переосмислити теоретичні підходи до вибору ефективних технологій і засобів навчання іноземної мови. При моделюванні реального процесу комунікації вчитель повинен створювати на уроці необхідні психолого-педагогічні умови, які сприятимуть досягненню учнями високого рівня комунікативної компетентності для спілкування в різноманітних життєвих ситуаціях і формуванні їх міжкультурної грамотності.

Список використаних джерел

1. Андрейко Я. В. Іншомовна професійна комунікативна компетенція. *Педагогічні науки.* 2018. Вип. 63. С. 238–241.
2. Бідюк Н. М. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя філолога: зміст та структура. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи :* зб. наук. пр. Третьої міжнар. наук.-практ. конф., (12–14 листоп. 2012 р.). Львів, 2012. С. 158–160.
3. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2013. 216 с.
4. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної ради України.* 2019. № 243-VIII. 2300-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-19.
5. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної ради України.* 2019. № 2657-VIII. 2661-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.
6. Изория Н. М. Формирование иноязычной компетентности будущих специалистов сферы туризма в вузах культуры и искусств : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2018. 24 с.
7. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови.* 2010. № 1. С 11–17.
8. Секрет І. В. Іншомовна професійна компетентність: проблема визначення. URL: http://vuzlib.com/content/view/322/84 (дата звернення: 20.04.2020).
9. Сура Н А. Іншомовна професійна компетентність: головні принципи та компоненти процесу навчання професійно-орієнтованого спілкування. *Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка.* 2003. № 4 (60). С. 190–192.
10. Ставицька І. В. Іншомовна компетентність: місце дефініції у термінологічному полі сучасних наукових суджень. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2013. № 4 (30). С. 280–286.
11. Standards and Guidelines for Quality Assuarance in the European Higher Education Area. URL: http://www.enqa.eu/wpcontent/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

References

1. Andreiko, Ya. V. (2018). Inshomovna profesiina komunikatyvna kompetentsiia [Foreign language professional communicative competence]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences],* 63, 238-241 [in Ukrainian].
2. Bidiuk, N. M. (2012). Komunikatyvna kompetentnist maibutnoho vchytelia filoloha: zmist ta struktura [Communicative competence of the future teacher of philology: content and structure]. In *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasnii osviti: dosvid, problemy, perspektyvy [Information and communication technologies in modern education: experience, problems, prospects]:* zb. nauk. pr. Tretoi mizhnar. nauk.-prakt. konf., (pp. 158-160). Lviv [in Ukrainian].
3. Zavinychenko, N. B. (2013). *Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho praktychnoho psykholoha systemy osvity [Features of the development of communicative competence of the future practical psychologist of the education system].* (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education»]. (2019). *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine],* 243-VIII. 2300-VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-19 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. (2019). *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine],* 2657-VIII. 2661-VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].
6. Izoriia, N. M. (2018). Formirovanie inoiazychnoi kompetentnosti budushchikh spetcialistov sfery turizma v vuzakh kultury i iskusstv [Formation of foreign language competence of future tourism specialists in universities of culture and arts]. (Extended abstract of PhD diss.). Moskva [in Russian].
7. Nikolaieva, S. Yu. (2010). Tsili navchannia inozemnykh mov v aspekti kompetentnisnoho pidkhodu [Objectives of foreign language teaching in the aspect of competence approach]. *Inozemni movy [Foreign languages],* 1, 11-17 [in Ukrainian].
8. Sekret, I. V. *Inshomovna profesiina kompetentnist: problema vyznachennia [Foreign language professional competence: the problem of definition].* Retrieved from http://vuzlib.com/content/view/ 322/84 [in Ukrainian].
9. Sura, N A. (2003). Inshomovna profesiina kompetentnist: holovni pryntsypy ta komponenty protsesu navchannia profesiino-oriientovanoho spilkuvannia [Foreign language professional competence: the main principles and components of the learning process of professional-oriented communication]. *Visnyk Luhansk. derzh. ped. un-tu im. T. H. Shevchenka [Bulletin of Luhansk. state ped. un-tu them. TG Shevchenko],* 4 (60), 190-192 [in Ukrainian].
10. Stavytska, I. V. (2013). Inshomovna kompetentnist: mistse definitsii u terminolohichnomu poli suchasnykh naukovykh sudzhen [Foreign language competence: the place of definition in the terminological field of modern scientific judgments]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies],* 4 (30), 280-286 [in Ukrainian].
11. *Standards and Guidelines for Quality Assuarance in the European Higher Education Area.* Retrieved from http://www.enqa.eu/wpcontent/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 17.11.2021

© Чорна В. М.